



J. Riemersma, Sliedecht

De Derde die de Eerste wordt

Wat is het verschil tussen preek en poëzie? Een preek is uitleg van een Bijbeltekst.

In kant en klare taal wil de preek het Woord van God verhelleren en actualiseren. Een gedicht doet dat ook, maar anders. Een gedicht geeft geen uitleg maar probeert de essentie te benaderen. Een gedicht suggereert; bij een gedicht komt de intuïtie aan bod. Echte poëzie is drager van een geheim. Poëzie legt niet alles vast maar laat veel open. Wat dat betreft, lijkt het schilderij van Max Wolffshügel meer op een gedicht dan op een preek. De lijnvoering is niet scherp en strak, maar omfloerst en diffuus. Daardoor blijft er ruimte rond de contouren. En toch herkent iedereen direct het thema: 'De Emmaüsgangers' (Lucas 24 : 13 - 28).

We zien twee wandelaars. Ze hebben geen uitgesproken gezichten, ze kunnen dus iedereen zijn. Iedereen die het schilderij in zich opneemt, kan zich met (een van) die twee figuren identificeren.

Mensen onderweg ...

Hun gebogen, gebukte gestalten drukken iets uit van een donker verdriet. De twee houden elkaar vast: ze zoeken steun bij elkaar. De voorste zoekt met zijn wandelstok vastigheid in de rotsachtige bodem.

Hun tred is haastig en gejaagd: ze willen voor de nacht op hun bestemming zijn. De rossige gloed aan de horizon duidt het vallen van de avond aan.

Een Derde komt hen achterop. Een lichtende gestalte. Het aureool rond zijn gelaat verbeeldt zijn Goddelijkheid. Het is de Opgestane Zelf! Beschermend en beschuttend houdt Hij zijn zegenende handen boven hun schouders.

Inhoud

Meditatie	49
J. Riemersma, Sliedecht	
Een verstaanbare Matthäus	50
Ds. Richard C. Vervoorn, Maastricht	
Drie vrouwen uit de kring rond Kohlbrugge (V)	52
Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage	
Twee reacties	54
Dr. H. Klink, Hoornaar	
MARIA van de STILLE ZATERDAG	56
Drs. Marijke Aalders, Bussum	

Een woord van Aurelius Augustinus (354 - 430)

Christus kwam als Levensdrager. Als aan de dood gewijd vond Hij ons. Hij leverde zich uit aan de dood, om ons, die aan de dood vervallen zijn, het leven opnieuw te schenken. Door zijn dood heeft Hij ons leven gediend. Door zijn dood heeft Hij de dood overwonnen. Alleen uit genade heeft Hij ons dit geschenk gegeven.

Maar ze zijn zo in zichzelf gekeerd, dat ze geen oog hebben voor de Vreemdeling, die hen genaderd is. Het is zoals Augustinus schreef:

“Gij waart bij mij
maar ik was niet bij U”.

Maar zie, Hij opent zijn mond en spreekt hen aan: Wat is er? Waarom kijkt u zo somber? En dan storten zij hun bedrukt gemoed voor Hem uit. En Hij luistert. Als de Pastor loopt Hij met hen mee. Er straalt troost en bemoediging van Hem uit. Ook al voelen wij ons verlaten, Hij is ons toch nabij. Als zonlicht om de bloemen, als een moeder om haar kind. Alleen, wij zien het nog niet. De ogen moeten je er voor open gaan. En daar zorgt Hij zelf voor! De Schriften gaan open. Het geheimenis wordt onthuld: “Moest de Christus niet lijden en sterven en opstaan?”

En het begint hen te dagen. De Derde spreidt zijn Paaslicht voor hun voeten uit. Terwijl de koude van de komende nacht zich over hen spreidt, wordt het van binnen juist warmer en lichter. “Was ons hart niet brandende in ons?”

En is deze Emmaüservaring nu alleen iets van toen en daar, lang geleden? Een ver en vreemd verhaal, waar wij ‘niets mee kunnen’? Of bestaat er een mogelijkheid dat wij, moderne mensen, ‘als een late Emmaüsgan-

ger’ (dr. W. Aalders) óók deel krijgen aan deze hemelse vrede? Jazeker, de God van vroeger leeft nog! Jezus leeft en ook wij mogen leven met Hem! Door Woord en Geest wordt er een brug geslagen tussen toen en nu, tussen Hem en ons.

Zoals Gabriël Smit dat zo mooi vertolkt in zijn Paassonnet:

*Soms denk ik, dat Gij peinzend naast mij gaat,
dat ik elk ogenblik Uw stem kan horen.
Een gouden stilte legt zich op de straat,
de huizen gaan in golvend licht verloren.*

*Rondom mij brandt de glans van Uw gelaat
ik houd mijn adem in, - want nooit tevoren
zag ik de wereld in dit sidderend beraad:
te sterven of opnieuw te zijn geboren.*

*Nù zal het komen. Hoeveel eeuwen beidden
dit eeuwige moment? Hoeveel wijdden
hun leven gans dit nieuwe lotsbeschik?*

*Spreek dan, Die naast mij zijt ... Ik kijk en zie de
gewone straat en 't dagelijks geschieden, -
doch Emmaüs blijft mij ieder ogenblik.*

Een verstaanbare Matthäus

Bach's Matthäus Passion is in Nederland zeer geliefd. Gelovigen en niet gelovigen bezoeken veelal één van de vele uitvoeringen ergens in het land en genieten van Bach's muziek en horen zijn verwerking van lijden en sterven van onze Verlosser, waarbij de tekst uit het Evangelie van Matthäus (hoofdstukken 26 en 27) de

rode lijn is in dit werk. Niet alleen zijn de bezoekers van de concerten in veel gevallen geen gelovige Christenen, dat geldt ook voor de zangers en de musici. Soms is er nog een dun lijntje met het Christelijk geloof aanwezig maar in veel gevallen gaat het de uitvoerenden en de bezoekers vooral om het menselijk drama dat vertolkt wordt, vergelijkbaar met het bezoeken en uitvoeren van een verhaal in een opera.

In Nederland is nooit zo de behoefte geweest om de Matthäus Passion uit te voeren of te horen in onze eigen taal. Aan een programmaboekje waar naast de Duitse tekst een Nederlandse vertaling staat heeft men over het algemeen wel voldoende. De vertaling die er naast gedrukt staat, is niet bedoeld om te gebruiken in een uitvoering en is daar ook volkomen ongeschikt voor. In Engeland is men wel gewend om passies en oratoria van Bach, Haydn en Mendelssohn uit te voeren in de eigen moedertaal. Daar kent men niet het bezwaar als zou de Duitse taal onvervreemdbaar horen bij het werk dat uitgevoerd wordt. De tot voor kort twee zingbare Nederlandse vertalingen hebben bij ons nauwelijks geleid tot uitvoeringen.

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk,
Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en
Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 25,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

Met het verschijnen van de Nederlands "Poëtische hertaling" van de Vrijgemaakt Gereformeerde Ria Borkent is daar verandering in gekomen. Vorig jaar verscheen een uitvoering van haar Nederlandse vertaling van Bach's passie op CD en DVD en vorige maand verscheen bij Boekencentrum een tekstboek met de Nederlandse hertaling naast de Duitse tekst.

Gelovig vertalen

Men kan nog zo goed zijn in het Hebreeuws en het Grieks, het eindresultaat van een vertaalde Bijbel in het Nederlands wordt mede bepaald door het feit of de vertaler in God gelooft en een persoonlijke band heeft met de Drieënige God. Daarin kun je twee niveaus onderscheiden. In een gelovige werkt de Heilige Geest, die hem of haar bij het vertalen zal leiden. Maar ten tweede is er ook iets als een geloofstaal een verwantschap en verbondenheid die over de grenzen van onze verschillende spreektaal heen gaat. Wie herkent niet de verbondenheid wanneer je bent bij christenen, bijvoorbeeld in voormalig Oostbloklanden. Je verstaat elkaar niet en toch spreek je ergens dezelfde taal.

Dat geldt ook bij het vertalen uit het Duits in het Nederlands. Of het nu gaat om een bundel preken van Kohlbrugge, zoals de onlangs verschenen nieuw vertaalde preken door T. van Es (*Het is mij goed nabij God te wezen*) of bij het libretto van de Matthäus Passion het maakt nogal uit in hoeverre je geloof meespreekt, meedenkt, mee kiest bij het vertalen. We mogen blij zijn met Ria Borkent's hertaling van dit fantastische werk. Niet alleen is het een prachtige vertaling geworden, met mooi woordgebruik, goed zingbaar, maar ook een, zoals Antoine Bodar het beschreef, werkelijk gelovige vertaling. Dit is een vertaling die niet alleen het kunstwerk van Bach voor Nederlandse oren wil verstaanbaar maken, maar die ook de boodschap, de kern van het Christelijk geloof, wil brengen bij de harten van de hoorders. Natuurlijk kan dat ook gebeuren met de Duitse tekst, maar wanneer je dit werk hoort in je moederstaal, de taal van je hart, dan weet dat een andere snaar te raken. Zelfs al ga je naar een Duitstalige uitvoering, of luister je naar een CD of DVD, dan nog is het aan te raden het boekje van Ria Borkent ter hand te nemen en haar hertaling er bij te lezen. Het lezen daarvan is op zichzelf al een feest. Niet alleen de aria's en koralen, ook de evangelietekst komt indringend en in natuurlijk Nederlands over en doet je geboeid het verhaal volgen.

CD+DVD

Vorig jaar is deze Nederlandse Matteüs Passie al uitgezonden door de Evangelische Omroep. Het betrof

een concertuitvoering in de Grote of St. Clemenskerk van Steenwijk. Een prachtige hoge gotische kerk met een geweldige galim. En daar ligt gelijk het nadeel om het werk juist hier op te nemen. Zowel de concertuitvoering (met zo min mogelijk zichtbare microfoons voor de DVD registratie) als de ruimte waarin opgenomen werd, zorgen voor een niet altijd verstaanbare uitvoering. Alle lof voor Robert Luts, (Evangelist) en ook voor Henk van Heijnsbergen (woorden van Christus) die in alle onderdelen goed verstaanbaar zijn. Dat geldt niet voor de andere solisten en voor de koren, die soms wel, maar veel te vaak niet of met veel moeite verstaanbaar zijn. Muzikaal gezien is het een mooie uitvoering, onder leiding van Pieter Jan Leusink en met de ondertiteling op de DVD is het wel te volgen, maar het blijft naar mijn gevoel een gemiste kans om een echt verstaanbare Nederlandse Matteüs Passie vast te leggen op de nieuwe media. Overigens begrijp ik ook niet waarom niet gelijk een Blu Ray versie van deze uitvoering is vastgelegd.

Voorlopig zullen andere koren en dirigenten geduld moeten hebben om dit werk in deze vorm uit te voeren. Leusink 4 vo(u)T[(ge)0 Tw OzT] Pieans ze vor)-8(m uit ootJO Trk vanand

melodie, zoals 'Befiehl du deine Wege'. Wij zijn gewend deze op de Nederlandse melodie te zingen van Johannes Gijsbertus Bastiaans (Gezang 427) en dat zou met koraal 44 ook kunnen. Gezang 365 is een andere versie van dezelfde koraalmelodie die Bach kende. Ook koralen hebben zo hun geschiedenis.

In een kerkdienst in Maastricht hebben we in de lijdendienst, na het avondmaalsformulier koraal 29 gezongen. 'Jij mens, kom laat je tranen gaan' op de melodie van Psalm 36.

*Jij mens, kom laat je tranen gaan,
want Christus moest bij God vandaan
vanwege onze zonden.
Die uit een maagd, een meisje nog,
als mens geboren werd voor ons,
heeft vrede ons verkondigd.
Aan doden gaf hij leven weer,
rondom hem was geen ziekte meer,*

*totdat het tijd zou worden
dat hij voor ons geofferd werd,
hij droeg de zonden van ons weg,
is aan het kruis gestorven.*

Kerkgangers gaven na afloop aan met deze woorden aangesproken te zijn en hun verbondenheid met het lijden en sterven van Christus opnieuw doordacht te hebben. Zo kunnen deze overbekende koralen in deze nieuwe hertaling ons aanspreken omdat we ze verstaan in het geloof.

Ds. Richard C. Vervoorn, Maastricht

Ria Borkent, *Matteüs Passie. Een poëtische hertaling*. Boekencentrum 2012, ISBN 9789023926115.

Johann Sebastian Bach, *Matteüs Passie*, uitgevoerd door solisten, The Bach Choir & Orchestra of the Netherlands, onder leiding van Pieter Jan Leusink, Live opnamen. DVD: DS93604; 3CD:CD953605

Drie vrouwen uit de kring rond Kohlbrugge (V)

**Jonkvrouw Maria Wilhelmina Schorer
(1832 – 1900)**

Tijdens zijn verblijf in Arnemuiden kreeg haar man, ds. Gobius du Sart, tal van beroepen, waarvoor hij bedankte. "Hij schijnt aan dat Arnemuiden vastgenageld te zitten", schreef J.L. Bernhardi in het begin van 1865 aan een vriend in St. Jansga. Toen volgde in april van dat jaar een beroep van Oud-Beijerland. Hiervoor kon ds. Gobius du Sart niet bedanken; kort nadat het was uitgebracht nam hij het aan. De gemeente van Oud-Beijerland zou hij echter nimmer dienen. Maandag 29 mei 1861 overleed ds. Gregorius Johan Gobius du Sart, nog geen 33 jaar oud, een weduwe met vier jonge kinderen achterlatend. Op de zondag 14 en 21 mei had hij nog gepreekt en ook op 25 mei, Hemelvaartsdag, besteeg hij de kansel, hoewel toen al ernstig ziek. In een brief aan J.L. Bernhardi heeft mevrouw Gobius du Sart-Schorer na de dood van haar man iets over diens levenseinde meegedeeld. Reeds de gehele winter had zijn gesteldheid te wensen overgelaten, als gevolg van vele bezoeken aan personen die aan een toen heersende keelziekte leden. In mei 1865 braken ook de pokken uit. "Men had de onmenselijkheid de arme Gobius bij een meisje te ontbieden dat aan de pokken leed. Hij ging, doch dronk al biddende aan dat ziekbed het gif in dat hem ten grave sleepte. Ik had hem gesmeekt te blijven, maar ik kon hem niet tegenhouden. Ik zag hem, hoewel nog gaande en staande, langzamerhand wegsterven

(.....) Zondagsmorgens heb ik nog voor hem moeten zingen: *Jezus Christus, mijn Schone* (uit Jan Luyken), ofschoon het mij haast onmogelijk was en mijn stem stikte in tranen." De volgende morgen kwam het einde.

Ds. Gobius du Sart werd op de oude begraafplaats in Arnemuiden teraardebesteld. Op Pinksterzondag 4 juni hield ds. J.J. Gobius du Sart (Raamsdonk) de grafrede naar aanleiding van Filippensen 1: 12.

Naar Elberfeld

Enkele maanden na de dood van haar man vestigde mevrouw Gobius du Sart-Schorer zich met haar vier jonge kinderen in Elberfeld. "Zij verliet haar vaderland, haar familie en de pracht van de wereld, om als weduwe in den vreemde te wonen, met de enige bedoeling dat wij, haar vier kinderen, onder het zuivere Woord Gods zouden opgroeien", aldus haar zoon ds. J.C.G. Gobius du Sart bij de Kohlbrugge-herdenking te Barmen in 1903. In Elberfeld werden mevrouw Gobius en haar kinderen opgevangen door haar drie schoonzusters, die getrouwd waren met leden van de Niederländisch-reformierte Gemeinde.¹ Geestelijk werd zij gesterkt door de prediking van Kohlbrugge en door de contacten met hem en zijn vrouw.

In brieven aan vrienden in Friesland schrijft ze over het leven in Elberfeld. Ze vertelt over haar kinderen, vooral over de twee jongens, Frits en Jacob, die vaak bij Kohlbrugge aan huis komen en van hem – en later van zijn opvolger Julius Künzli – catechetisch onder-

wijs krijgen. Kohlbrugges overlijden (5 maart 1875) grijpt dan ook behoorlijk in haar leven en dat van haar kinderen in. “Wel is hier sinds de dood van ds. Kohlbrügge veel veranderd”, schrijft ze in 1876, “maar God heeft ons in ds. Künzli veel teruggegeven. Zijn vrouw is ook een Hollandse. Coos van Manen was zijn eerste vrouw, dit is zijn tweede.”² Het leven van mevrouw Gobius is “zeer stil, ja bijna verlaten”, al heeft ze haar vier kinderen mogen behouden. “Die band die wij in Friesland hadden, heb ik nooit meer ergens gevonden, hoewel er hier ook veel lief volk is, maar ook geen gebrek aan dikke, vette Farizeeën, die een arm menskind, dat niets anders heeft dan Jezus, het bitter benauwd maken.” Ze is niet te spreken over dr. Adolph Zahn, die in 1876 als tweede predikant, naast ds. Künzli, zijn intrede had gedaan. Door zijn optreden ontstond een tweespalt in de gemeente. Mevrouw Gobius noemde hem “Ds. Wolf”! Toen haar zoon Jacob met 35 anderen belijdenis deed, was hij de enige die van de predikant geen hand kreeg. Begin 1878 ging Zahn met ziekteverlof.

Nadat de oudste zoon Frits in 1878 zijn gymnasiale opleiding in Elberfeld had voltooid, vertrok hij in de zomer van dat jaar naar Utrecht. In oktober werd hij aan de universiteit aldaar ingeschreven als student in de theologie. Een jaar later zou de andere zoon, Jacob, het voorbeeld van zijn broer volgen. Daarom besloot mevrouw Gobius met haar kinderen naar de Domstad te verhuizen.

Terug in Nederland

In mei 1879 vestigde het gezin zich in Utrecht. Mevrouw Gobius schrijft erover in een brief van 8 december 1879 aan één van de Friese vrienden. “Ik woon hier sinds mei in de Nachtegaalstraat niet ver vandaan waar Bernhardi woonde, doch de straat is sedertdien geheel veranderd. Ik heb een zeer lief huisje met mijn kinderen. Frits en Jacob zijn nu beiden student, en zo God wil zullen zij eens Gods woord prediken. De oude vijanden zijn nog niet dood, ze beginnen soms weer hetzelfde lied tegen de kinderen te brullen, waarmede zij eens den vader wilden smoren.”

In de tijd dat haar beide zonen aan de Utrechtse universiteit theologie studeerden, toonde mevrouw Gobius zelf ook veel belangstelling voor theologische kwesties. Dit bleek in april 1883, toen zij in een Open Brief reageerde op een artikel van dr. Abraham Kuiper in *De Heraut*. In dit stuk duidde Kuiper de vrienden van Kohlbrugge aan als *neo-kohlbruggianen*. Hij noemde een vijftal punten, waarover hij met hen van mening verschilde. Zijn beweringen werden weerlegd in de Open Brief, die op 5 april verscheen onder de

titel *Eenige Vragen en Opmerkingen aan de Redactie van De Heraut naar aanleiding van het laatste nummer van dat Weekblad*. Het stuk verscheen anoniem, maar volgens een aantekening van Kohlbrugges kleinzoon prof. dr. J.H.F. Kohlbrugge was het van de hand van mevrouw M.W. Gobius du Sart-Schorer.³

Over de door Kuiper genoemde punten merkt zij het volgende op:

1. Het eerste punt betreft de vraag, of dr. Kohlbrugge als een buitengewoon gezant des Heren moet worden erkend en of zijn uitlegging van het Woord als bindend is te beschouwen. Naar Kuipers oordeel bleef Kohlbrugge, hoe uitnemend ook, een feilbaar mens. Dit is natuurlijk juist, Kohlbrugge zelf was daarvan wel het meest overtuigd. Toch is elk woord van hem voor zijn oprechte leerlingen dierbaar, zelfs onmisbaar. Onwaar is echter de bewering dat hij voor zich een gezag opeiste zoals de profeten in Israël hadden.
2. Wat betreft het punt van de vleeswording van het Woord is op te merken dat de door Kuiper bestreden leringen van J.F. Bula niet aan de vrienden van Kohlbrugge mogen worden toegeschreven.
3. Met betrekking tot de heiligmaking sprak Kohlbrugge nooit van een in de gelovigen “inwonende hebbelijkheid”, maar wel van een blijmoedige hoop op Gods beloften, dat Hij het maken zal dat wij in Zijn geboden en inzettingen wandelen.
4. Ten onrechte wordt beweerd dat volgens de leerlingen van Kohlbrugge het Woord Gods ook zonder bijkomende werking van de Heilige Geest een goddelijke kracht in zich draagt. De goddelijke ingeving van de Heilige Schrift staat bij hen als een paal boven water. Zonder de Heilige Geest is het volgens hen onmogelijk uit de heilfonteinen troost te putten.
5. Onwaar is ook de bewering dat de discipelen van Kohlbrugge de soevereiniteit van Koning Jezus niet handhaven. Van ganser harte onderschrijven zij de gereformeerde confessie, maar Kuipers ijveren voor de belijdenis slaan zij met enig wantrouwen gade.

Mevrouw Gobius du Sart maakte zich ook verdienstelijk door haar medewerking aan de vertaling en uitgave van Kohlbrugges *Schriftverklaringen over verschillende teksten*. Ze verschenen in de periode 1886-1906 om de 14 dagen onder redactie van mevrouw Gobius' oudste zoon, dr. J.F.W. Gobius du Sart. Hij maakte gebruik van preken, die in de jaren 1856-1860 en 1870-1874 onder het gehoor van Kohlbrugge door Julius Künzli waren opgetekend.

Ds. (Frits) Gobius du Sart had in december 1885 zijn intrede gedaan in zijn eerste gemeente Nieuw- en St. Joosland, niet ver van Arnemuiden. Enkele maan-

den later, op 4 juni 1886 verdedigde hij te Utrecht zijn proefschrift, getiteld: *De geschiedenis van de liturgische geschriften der Nederlandsche Hervormde Kerk opnieuw onderzocht*.

Zijn broer Jacob voltooide de theologische studie in 1887 en werd in mei 1888 door Frits bevestigd als predikant van Benthuizen. Zijn moeder en beide zusters trokken met de (nog ongehuwde) dominee in de pastorie. Ze gingen ook mee naar de volgende gemeenten: Eemnes-Buiten (1891) en Wijk bij Heusden (1897). In Wijk bracht mevrouw Gobius du Sart-Schorer haar laatste levensjaren door. Zij ontsliep op 16 januari 1900 op 67-jarige leeftijd. Nog kort voor haar dood getuigde zij dat de prediking van Kohlbrugge haar voor wanhoop had bewaard en dat zij dankbaar was voor alle dierbare woorden die zij uit

zijn mond gehoord had.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Noten

1. Jacoba Theodora Frederica (Doortje) Gobius du Sart (1815-1893) was gehuwd met de Elberfeldse arts dr. Wilhelm Keller, Hillegonda (1822-1898) met Friedrich August Schaefer (overleden in juni 1865) en Joanna Frederika (1826-1867) met diens broer Gustav Adolph Schaefer. De laatstgenoemde hertrouwde na de dood van zijn vrouw met haar oudere zuster Anna Maria Gobius du Sart (1820-1910).
2. Johanna Catharina Jacoba van Manen overleed in 1863. Julius Künzli hertrouwde in 1865 te Amsterdam met Julia Westendorp, dochter van Matthijs Westendorp en Maria de Clercq (een zuster van Willem en Steven de Clercq).
3. Dr. K. Groot, *Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact*, Baarn 1955, blz. 159-164.

Twee reacties

Uit de lezerskring ontving ik twee reacties naar aanleiding van mijn eerste artikel over Griekenland en Europa. De eerste reactie betreft de vergelijking die Szlezák maakt tussen de Ilias en het Gilgamesjepos en de tweede gaat over de visie van de kerkvaders op het verhaal van Odysseus.

Ilias en Gilgamesj-epos

In navolging van Szlezák schreef ik dat er bij Homerus niet alleen maar glorie te vinden is bij de held, maar ook zwakheden en vooral menselijkheid, zelfs meedogen met de vijand. Ik verwees naar de nachtelijke ontmoeting tussen Achilles en Priamus, de koning van de Trojanen. De laatste had moeten aanzien hoe Achilles de dag ervoor zijn zoon had gedood en deze in triomf achter zijn strijdswagen aan had gesleept. De oude vader wil nu in de nacht het lichaam van zijn zoon ophalen om hem een waardige begrafenis te geven. Achilles laat hem binnen en merkt wat hij de oude man heeft aangedaan.

Ds. Smits uit Bedum schreef me daarover een lange handgeschreven brief, waarin hij verwijst naar de tekst waarin het meedogen van Achilles naar voren komt. Deze is te vinden aan het slot van de Ilias, waarin beschreven wordt hoe Achilles de pols van de bejaarde Priamus pakt. Wie het Grieks van deze tekst leest, ontkomt niet aan de schoonheid ervan ondanks, misschien wel juist dankzij de heel eenvoudige woorden, die Homerus gebruikt. Zelfs in de vertaling klinkt het door: "Achilles greep de rechterhand opdat hij [Priamus] geen vrees zou koesteren in zijn gemoed."

Wat enkele woorden aan tederheid tot uitdrukking

kunnen brengen! Ze hebben na 3000 jaar nog niets aan zeggingskracht ingeboet!

De kerkvaders over de belevenissen van Odysseus

Een lezeres van *Ecclesia* wil graag meer weten over de zienswijze van de kerkvaders op de belevenissen van Odysseus. Verschillende kerkvaders hebben uitspraken gedaan over het gedeelte waarin Odysseus met zijn schip varen moest tussen Scylla en Charibdis. Hij deed dat terwijl hij vastgebonden was aan de mast van het schip. Hij had zich laten binden om te voorkomen dat hij, mocht hij dat wensen, zou koersen in de richting van de sirenen die hun zang vanaf de rotsen lieten horen. De matrozen van het schip hadden hun oren dichtgestopt met was.

In het boek *Griechische Mythologie in christlicher Deutung* van Hugo Rahner (1900 – 1968) vindt men veel gegevens over deze verwijzingen bij de kerkvaders. In een mooi hoofdstuk over de Odyssee wijdt hij maar liefst 34 bladzijden aan deze passage hieruit.

De kerkvaders zien in het schip en het kruis van de mast waaraan Odysseus gebonden is een heenwijzing naar de kerk en de enkele christen. Ook wordt de geschiedenis gezien als een soort voorafbeelding van het werk van Christus.

De kerk

Allereerst wordt het schip van Odysseus vergeleken met het scheepje van de kerk. Dit scheepje moet meer dan eens laveren door de woelige wateren van deze

wereld, waarbij het gevaar loopt op de rotsen stuk te lopen. De christenen zijn degenen die het vaste land van deze wereld hebben verlaten en met het schip van de kerk richting de hemel koersen. Ze zijn daar zo op betrokken dat ze hier nauwelijks een spoor achter laten, zoals dat ook het geval is met een schip dat door het water klieft. Maar ondertussen moet het schip wel langs Scylla en Charibdis varen, dat wil zeggen het moet door deze wereld heen met al zijn verleidingen, waar de sirenenzang model voor staat.

De sirenenzang staat ook symbool voor ketterijen. Deze zijn soms aantrekkelijk omdat ze ruimte geven aan de begeerten die in de mens leven. We moeten dan denken aan de gnostici die zich als verlichte mensen aandienden, voor wie de geest zo belangrijk is dat het lichaam er niet meer toe doet. Maar ondertussen gaf hun dat een alibi om zich in allerlei dingen uit te leven. In het laatste geval gaan verleidingen en ketterijen samen.

Een prachtig citaat uit een preek van **Hippolyt** laat dit uitkomen: *Wanneer de hoorders de opvattingen van de ketters leren kennen, die te vergelijken zijn met een door geweldige stormen opgezweepte zee, dan is het zaak daaraan voorbij te zeilen, om zo de rustige haven op te zoeken. Want deze zee is vol van wilde dieren en onbeveelbaar, zoals de Sicilische Zee, waarover het in de mythe gaat, waar een berg is waarop zich sirenen bevinden. Odysseus heeft op deze zee gezeild, zoals de helleense dichters zeggen, terwijl hij heel wijs handelde met de boze wezens. Deze sirenen waren namelijk buitengewoon wild tegen allen die voorbij voeren. Ze plachten wel lieflijk en zoet te zingen, brachten de schippers daardoor op een dwaalspoor en lokten ze door hun prikkelende zang om in de buurt te komen. Omdat Odysseus dit heel precies wist, stopte hij de oren van zijn reisgenoten dicht met was.... Mijn raad aan hen die zich met zulke leerstelligheden bezighouden, komt hier op neer: met het oog op de eigen zwakheid de oren dicht te doen en zo door de opvattingen van de ketters heen te zeilen!*

De gelovige

Wat voor het schip van de kerk geldt, geldt ook voor de enkele gelovige. In dit geval wordt de wereld om de christen heen vergeleken met de sirenenzang. Deze zang staat voor de verleidingen van de zonde, vooral op seksueel gebied. Geen wonder. De pedagoog F.W. Foerster, die goed op de hoogte was van de Grieks-Romeinse wereld, vertelt daarvan zeer terecht: wij kunnen ons moeilijk indenken in welk een wereld de eerste christenen leefden. Het seksuele lag er als het ware op de straten. Wie er een indruk van wil krijgen, zo vertelt

hij, moet eens door de straten van het verwoeste Pompeï lopen en zien welke afbeeldingen er op en in huizen zijn aangebracht en welke leuzen er op muren zijn gekalkt. De seksualisering drong zich aan iedereen op.

Foerster schreef dit in het midden van de vorige eeuw. Hij kon toen niet vermoeden dat de tijd wel heel dichtbij was dat wij op zijn zachtst gezegd in eenzelfde wereld leven als de christenen in de eerste eeuwen na Christus. Met andere woorden: wat de kerkvaders schreven over Odysseus en de sirenenzang is vandaag de dag, met internet en tv maar al te herkenbaar. In zo'n tijd is het zaak om, zoals de matrozen op de boot van Odysseus, ervoor te zorgen dat deze dingen min of meer 'langs je heengaan'. En het is zaak om net als Odysseus je vrijwillig vast te binden aan de 'mast' van het schip, in dit geval het kruis dat het belangrijkste onderdeel vormt van het schip. Door de binding aan de mast voorkomt hij dat het schip op de rotsen aanloopt en vergaat. Door de gebondenheid aan het hout behoudt Odysseus zijn vrijheid: door zich te binden aan het kruis blijft de christen vrij van de verleidingen van de wereld.

Ambrosius houdt zijn gehoor voor: *De betekenis van de sirenen is de volgende: zij verbeelden wellust en vleierij. Zo geeft ook de wellust van de wereld genot, zij vleit om ons om de tuin te leiden. Alleen, zoals daar bij de sirenen niet de kust op zich de schuld is voor de ondergang van het schip, maar de zoetheid van het gezang, die bewerkte dat men de klippen van de kust vergat: zo is ook bij ons niet het vlees als zodanig de reden voor de ondergang, maar die kracht, waardoor het vlees wordt geprikkeld en in opstand wordt gebracht.*

En **Clemens van Alexandrië** zegt in een preek: *Vaar voorbij het gezang, het bewerkt de dood, maar als u slechts de wil hebt, kunt u de overwinnaar blijven over het verderf: gebonden aan het hout, zult u losgemaakt worden van elke vorm van ondergang. Uw stuurman zal de Logos van God zijn, en in de haven van de hemel zal het Pneuma, het heilige u laten binnen varen.*

Een verwijzing naar Christus

In sommige preken van de kerkvaders wordt dat wat Odysseus doet zelfs vergeleken met wat Christus gedaan heeft aan het kruis. In zekere zin is dit de meest gewaagde vergelijking. En toch kan het wat duidelijker en aanschouwlijker maken wat er gebeurde op Golgotha. Daar 'stormde' het om Christus heen. Hij wist echter boven de storm uit te zien en zo behield Hij het overzicht en eindigde de kruisgeschiedenis in zijn

zegevierende uitroep "Het is volbracht!" Hij wist koers te houden, dankzij het opzien naar zijn Vader. Zo is het schip van de kerk door Christus zelf door de engte van de dood heen geloodst en kunnen de christenen veilig thuis komen.

Een citaat uit een preek van **Maximus van Turijn** luidt: *Sinds de Here Christus zich aan het kruishout heeft laten vastbinden, kunnen ook wij door het lokkende gevaar van de wereld met verstopte oren heen zeilen.* Een andere keer zei hij, in navolging van Ambrosius, zijn grote voorbeeld: *Dan is dus het kruis de mast in het schip van de kerk. (...) Daarom hing Christus de Heer aan het kruis om het hele mensengeslacht uit de schipbreuk van de wereld te redden.*

Uit deze voorbeelden zien we hoe de eerste christenen

de Griekse literatuur gebruikten. Ze zagen sommige boeken uit de oudheid min of meer als een *paideia*, een weg naar Christus toe. Zo brengt Clemens van Alexandrië het uitdrukkelijk onder woorden. Odysseus kwam door de Scylla en Charibdis heen. Hij kon richting Ithaca koersen, waar hij thuiskwam. Homerus vertelt hoe hij na door Scylla en Charibdis te zijn heen gezeild op een wonderlijke manier op het strand van Ithaca terecht kwam, waar hij wakker werd uit zijn slaap. Een godin vertelde hem waar hij was. Zo zal de christen dit leven verlaten en aankomen op veilige stranden. Het is er zo wonderlijk mooi dat de engelen hem vertellen waar hij zich bevindt. Het schip van de kerk heeft zijn dienst bewezen. De christen is thuis gebracht!

H. Klink, Hoornaar

MARIA van de STILLE ZATERDAG

Nog maar kort geleden was in een van de kleine zalen van het Rijksmuseum in Amsterdam een tentoonstelling getiteld *Geschenk uit de hemel*. De schilderijen en beelden hadden alle betrekking op belangrijke gebeurtenissen uit het leven van Jezus, zoals de geboorteverhalen, het berouw van Petrus, Maria bij het kruis en ook enkele mooie madonna's.

Het middelpunt van deze tentoonstelling is voor mij het onlangs door het Rijksmuseum verkregen beeld van de treurende Maria.



Het is een bijna levensgrote terracotta buste van rond 1500 uit Vlaanderen.

De *mater dolorosa*, de treurende Maria is geen onbekend onderwerp in de middeleeuwse kunst. In tal van musea zijn vele zalen vol met afbeeldingen van Maria bij

het kruis, vaak met Johannes en de andere discipelen erbij. Haar diepe smart klaagt ons aan, soms op oosters heftige wijze.

Hoe anders is de hier afgebeelde Maria. Ik kan lang naar haar gezicht kijken, eigenlijk zou ik nu het woord *gelaat* willen gebruiken. Zij kijkt je niet aan, waarom zou zij? Heel haar wezen is verdriet; niet de uitbundige smart die al zo vaak is afgebeeld, maar het ingekeerde leed van iemand die weet dat het leven van haar kind verleden is; zij is zonder hoop, zonder

verwachting, maar zeer waardig en vol zielsadel. Zij weet wat op Golgotha en eerder gebeurd is, zij heeft ook dat allemaal opgeborgen in haar hart; zij kent de realiteit van het leven, het zwaard is nu door haar ziel gegaan. Maar van opstandigheid, van aanklacht, van wanhoop is geen sprake, er is enkel ingekeerd verdriet. Het is de Maria van Stille Zaterdag, niet de Maria van de felle smart van Goede Vrijdag en nog veel minder de Maria van Pasen. Hoe zal op de vroege zondagmorgen bij het graf het gelaat van deze Maria uit Vlaanderen oplichten! Niet in een uitgelaten, extatische vreugde, maar ingekeerd ontroerd en vol glans van een diepe blijdschap en een grote dankbaarheid.

Met de verwerving van dit beeld heeft het Rijksmuseum er een topstuk bij dat niet alleen kunsthistorische waarde heeft, maar ook een geloofsdimensie. Stellig zal het beeld een mooie plaats in de nieuwe opstelling van het museum krijgen.

Op de tentoonstelling stonden aan weerszijden van deze *mater dolorosa* twee prachtige madonna's, bij wie het Kind een appel in de hand houdt. In het Latijn is een appel een *malum*, en *malum* is ook het Latijnse woord voor het kwaad, de zonde. De appel in de hand van het Kind is dan ook een duidelijke verwijzing naar het latere werk van Christus: de overwinning op het kwaad.

Zo was dit deel van de tentoonstelling een prachtige voorbereiding op de weg naar de vreugde van het Paasfeest.

Marijke Aalders, Bussum